

ЗБОРНИК НАРОДНОГ МУЗЕЈА – БЕОГРАД
RECUEIL DU MUSÉE NATIONAL A BELGRADE

XXIV/1

АРХЕОЛОГИЈА
ARCHÉOLOGIE

СЕПАРАТ / SEPARATION

Надежда М. ГАВРИЛОВИЋ ВИТАС

ТРОУГАОНА ВОТИВНА ПЛОЧА ЈУПИТЕРА ДОЛИХЕНА ИЗ ЕГЕТЕ

Nadežda M. GAVRILOVIĆ VITAS

VOTIVE PLAQUE OF JUPITER DOLICHENUS FROM EGETA

НАРОДНИ МУЗЕЈ
БЕОГРАД

MUSÉE NATIONAL
A BELGRADE

2019.

Надежда М. ГАВРИЛОВИЋ ВИТАС

*Археолошки институт, Београд***ТРОУГАОНА ВОТИВНА ПЛОЧА ЈУПИТЕРА ДОЛИХЕНА ИЗ ЕГЕТЕ***

Апстракт: Култ сиријског бога Јупитера Долихена, који је од 120. године почео да се шири по западним провинцијама Римског царства, да би у периоду до 230. године (нарочито за време владавине цара Септимија Севера, 193–211) доживео највећу популарност, спада у теологије које и даље привлаче пажњу научника с обзиром на његову готово непознату религијску доктрину. Иако је до сада познато око 430 дедикација божанству, историјски извори о свештенству, ритуалним радњама у част бога и жртвама које су приношене, као и о правилима којих су се верници Јупитера Долихена придржавали, су малобројни. У том контексту је од велике важности иконографија култа која је најдетаљније приказана на посебној врсти култних предмета – троугаоним вотивним плочама. Са локалитета у околини Брзе Паланке потиче једини налаз ове врсте из култа Јупитера Долихена на простору римских провинција централног Балкана. Пошто је до сада публикован каталогски и није укључен у корпусе троугаоних вотивних плоча Јупитера Долихена у савременој литератури, у раду ће бити приказана његова детаљна анализа, као и типологија и интерпретација иконографије, и то у контексту култа и теологије Јупитера Долихена на централном Балкану, али и места у односу на остале аналогне примерке са територије целог Римског царства.

Кључне речи: Јупитер Долихен, троугаона вотивна плоча, Брза Паланка, ритуалне свечаности

На простору римских провинција централног Балкана, од до сада познатих малоазијских и сиријских божанстава, судећи по бројности епиграфских

* Чланак представља резултат пројекта *Романизација, урбанизација и трансформација урбаних центара цивилној и војној карактеру у римским провинцијама на територији Србије* (бр. 177007), финансираног од стране Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

и археолошких споменика, култ Јупитера Долихена је био најпопуларнији.¹ Већи број кулtnих споменика божанства откривен је на локалитетима дуж дунавског лимеса (три су пронађена у јужним деловима римских провинција централног Балкана, на локалитетима Куманово, Грачаница и Призрен) и датован је углавном у период владавине династије Севера (193–235), што је, аналогно налазима из других римских провинција, навело већину аутора на мишљење да је Јупитер Долихен превасходно био један од најзначајнијих војничких богова, *dii militaris*. Иако су рецентне студије о дифузији култа по римским провинцијама и о дедикантима божанства указале на то да су се, поред војних лица, у вернике најчешће убрајали и становници и мигранти оријенталног порекла, различитог економског и социјалног положаја (трговци, ослобођеници, робови, као и свештеници и кандидати за свештенике), епиграфски споменици из римских провинција на централном Балкану упућују на знатан број војних лица као поштовалаца бога, као и на дедикације војних јединица, те је свакако извесно да је култ Јупитера Долихена негован и практикован у римским војним логорима дуж дунавског лимеса (Speidel 1978; Schwarzer 2012; Collar 2013).²

На више локалитета дуж дунавског лимеса, као што су Арчар (*Ratiaria*), Караташ (*Diana*), Виминацијум (*Viminacium*), Чезава (*Novae*), Велико Градиште (*Pincum*) и Гламија–Ртково (?),³ може се претпоставити постојање храма бога Јупитера Долихена – долихенума (*dolichenum*), но од свих локалитета, сакраријум (*sacrarium*) храма божанства, са више похрањених предмета кулне намене, међу којима се налазио и бронзани држач (*signum*) за троугаону во-

1 На простору римских провинција централног Балкана, култ Јупитера Долихена је потврђен са 17 епиграфских споменика (посвећених самом богу или у заједници са другим божанствима) на локалитетима: Арчар (*Ratiaria*), Кошава (*Vidin*), Јасен, Велико Градиште (*Pincum*), Чезава (*Castrum Novae*), Караташ (*Diana*), Брза Паланка (*Egeta*), Куманово, Грачаница, Призрен, Кличевац (*Viminacium*). Једанаест кулtnих статуета Јупитера Долихена, приказаног некада и са паредром Јуноном Долихеном, познато је са локалитета Видин (*Bononia*), Виминацијум (*Viminacium*), Чезава, Брза Паланка и Равна (*Timacum Minus*). Фрагментована теракота с представом божанства пронађена је у Виминацијуму, а бронзана статуета божанства је откривена у Сурдуку (*Ritium*) (Gavrilović 2010: 293–310).

2 Посвета богу Јупитеру Долихену од стране целе војне јединице позната је са бронзане табуле ансамле (*tabula ansata*) откривене на локалитету Брза Паланка, у оквиру сакраријума храма божанства. Текст гласи: *I(ovi) O(ptimo) M(aximo) Doli | Cheni (!) C(o)hor(s) I Cretum* (Вучковић-Тодоровић 1966: 174, бр. 2; Zotović 1966: 93–94, no. 35G; Hörig and Schwertheim 1987: 78, no. 95; Bošković-Robert 2006: 59, no. 65; Gavrilović 2019).

3 На локалитету Арчар су пронађена четири вотивна споменика посвећена Јупитеру Долихену, од којих се на једном помиње понављање завета божанству од стране дедиканта *Aurelius Surianus*-а, те је могуће да се ради и о обнови светилишта богу (Gavrilović 2010: 156–157); на локалитету Караташ је 1972. године, у ниши ван бедема римске фортификације, пронађен вотивни споменик посвећен богу Јупитеру Долихену, који је подигнут у част и за здравље цара Каракале и његове мајке Јулије Домне, од свештеника божанства. Споменик се може датовати у период од 212. до 214. године, а претпостављено светилиште је, нажалост, уништено током рецентних грађевинских радова (Gavrilović 2010: 159–160). На локалитету Кличевац, у близини Виминацијума, откривен је цилиндрични стуб са посветом богу од свештеника *Aurelius Iulianus*-а, датован у прву половину III века (Gavrilović 2010: 164, 302, br. 100; Gavrilović Vitas 2018). На локалитету Чезава је, у једној од соба на западној страни принципије, пронађена бронзана вотивна плоча у облику *tabulae ansatae*, са дедикацијом Јупитеру Долихену, датована, попут сличних вотивних плоча са локалитета Брза Паланка и Јасен, у прву половину III века (Gavrilović 2010: 159, 297, br. 92). Велико Градиште је још један од локалитета на коме се могао налазити долихенум – на простору римске фортификације пронађен је вотивни споменик божанству, који подижу *Aelius Silvanus* и *Leonides* (Gavrilović 2010: 159, 297, br. 91). На локалитету Гламија–Ртково I је, током археолошких истраживања 1982. године, нађена фрагментована стела коју Јупитеру Долихену и Деа Сирији посвећује њихов свештеник *Iulius Apollinaris*, највероватније у периоду владавине династије Севера (193–235).

тивну плочу Јупитера Долихена, потврђен је једино у Брзој Паланки (*Egeta*).⁴ Крајем 1979. године, Историјски музеј Србије је од колекционара из источне Србије откупио позлаћену бронзану троугаону вотивну плочу с представом из теологије Јупитера Долихена (сл. 1). П. Поп-Лазих, који је први објавио и описао налаз, наводи да је пронађена приликом орања њиве, у близини локалитета Брза Паланка и, пратећи траг тог податка, 1980. године обилази налазиште на коме су извођена археолошка ископавања 1962. године, а приликом којих је откривен сакраријум храма Јупитера Долихена, с предметима култне намене, међу којима се налазио и држач за троугаоне вотивне плоче с представом божанства.⁵ На основу усмених података добијених од мештана у обиласку локалитета Брза Паланка, П. Поп-Лазих је претпоставио да је држач нађен у делу који није био оран и прекопан, за разлику од вотивне плоче која је, приликом копања, пребачена са земљом у други део имања и услед тога се није налазила са осталим култним предметима из сакраријума приликом археолошких ископавања 1962. године. На основу свих података, П. Поп-Лазих је закључио да су држач троугаоне вотивне плоче из сакраријума храма Јупитера Долихена у Брзој Паланки и вотивна плоча откупљена од колекционара вероватно припадали једној целини, односно да су чинили култни предмет који је имао значајну улогу у ритуалним процесијама и култним радњама извођеним у част бога (сл. 2).⁶

Троугаона вотивна плоча с представом бога Јупитера Долихена је висока 38 cm, док највећа очувана ширина износи 24 cm (сл. 1, 2).⁷ Израђена је од бронзаног лима са позлатом, а представа на аверсу је изведена техникама искуцавања, пунктирања и цизелирања. Оштећена је по средини и у доњем делу на обе стране, а по целој површини су присутна и ситнија оштећења. Жлебови видљиви на обе бочне стране имплицирају да је плоча била причвршћена за подлогу, било дрвену или металну. Као и код других познатих примера, плоча је визуелно, низом астрагала, вертикално подељена на три хоризонтал-

4 Током археолошких истраживања 1962. године, на локалитету Брза Паланка, у оквиру објекта округле основе, пронађено је више налаза у вези са култом Јупитера Долихена. Иако је у ранијој литератури претпостављано да је у питању храм божанства, димензије објекта и археолошки налази су указали на то да је у питању сакраријум (*sacrarium*) долихенума, који је постојао до прве половине III века (Gavrilović Vitas 2018).

5 Бронзани држач за троугаону вотивну плочу Јупитера Долихена (ширина 0,31, висина 0,17 m) садржи натпис на предњој страни, чији текст гласи: *Aur(elius) Caius Cen(turio) Chor(ortis) I Cretum*. На оба његова краја приказане су стилизоване змије, што држач из сакраријума у Брзој Паланки чини сличним примерцима откривеним у долихенуму на локалитетима Бригетцио (*Brigetio*) (Merlat 1951: 93, no. 98) и *Vetus Salina* (Bánki 1981: 120, T. II).

6 Приликом обиласка терена и локалитета у Брзој Паланки, где су 1962. године откривени остаци сакраријума бога Јупитера Долихена и култни предмети божанства, П. Поп-Лазих је, на претпостављеном месту проналаска троугаоне вотивне плоче, уочио трагове копања војничког рова из претходних ратова. На основу информација добијених од мештана и сопственог увида, он закључује да је држач (сигнум) троугаоне вотивне плоче пронађен са другим култним предметима 1962. године јер је, вероватно током копања војничког рова, део локалитета на коме се налазио држач остао неоштећен, док је сама плоча током копања закачена и заједно са земљом пребачена у други део локалитета, где је, након више од деценије, и пронађена приликом орања (Поп-Лазих 1980: 235–237, нап. 6).

7 Троугаона вотивна плоча Јупитера Долихена је оштећена у доњем делу, те њена очувана висина износи 38 cm. На основу познатих аналогних примерака, може се претпоставити да је њена пуна висина била око 50 cm, што је сврстава у групу већих вотивних плоча – висина ове врсте предмета углавном износи од 26 до 60 cm (Merlat 1960: 169).

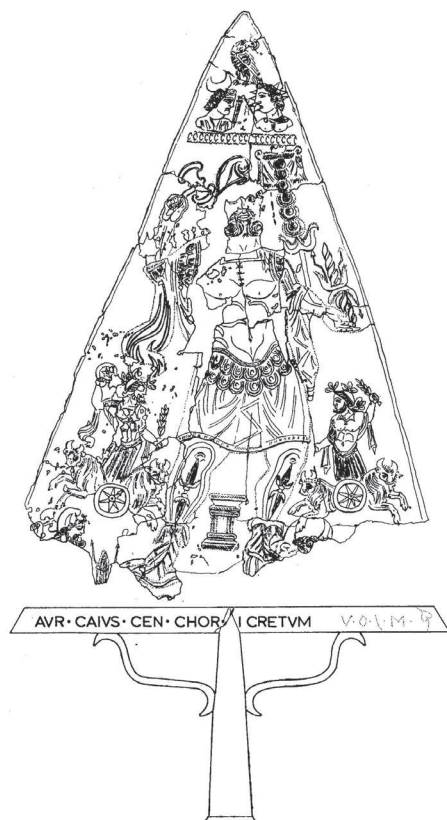

Сл. 1 Троугаона вотивна плоча Јупитера Долихена из Брзе Паланке
(фото-документација Историјског музеја Србије)

Fig. 1 Triangular votive plaque of Jupiter Dolichenus from Brza Palanka
(photo documentation of the Historical Museum of Serbia)

на поља. У првом пољу од врха, представљен је орао у стојећем положају, с главом окренутом на десну страну и круном у кљуну.⁸ Фигура птице је изведена детаљно, као и атрибут који држи. У другом пољу, испод првог, приказане су бисте бога Сола и богиње Луне, окренуте једна према другој. Биста Сола, с десне стране, има коврцаву краћу косу и палудаментум закопчан око врата, који оставља нага мишићава прса. Сол на глави има зракасту круну, или су у питању само зраци око главе с обзиром на њихове остатке видљиве на оштећеном делу плоче. С леве стране је биста богиње Луне, са косом сплетеном у пуњћу на врату, док на глави има полумесец. Луна је одевена у хитон, набран на грудима. Између две бисте божанстава су мач, окренут врхом надоле (поред бисте Луне) и бич (поред бисте Сола). У трећој, централној и највећој зони на вотивној плочи, приказана је фронтално цела фигура Јупитера Долихена у стојећем положају, са десном подигнутом руком, у којој држи двосеклу секиру – лабрис, и снопом муња у левој руци. Бог је представљен на уобичајен начин – као зрео брадати мушкарац, са фригијском капом на глави, одевен у тунику до колена, са војним оклопом преко ње и огрнут палудаментумом.

8 Фигура орла у првој зони при врху је позната и са других примерака троугаоних вотивних плоча Јупитера Долихена, као што су они из Комлода, Трајсмауера (*Traismauer*), Мауер ан дер Урла, Турде (*Potaissa*) (Merlat 1951: pl. IV, fig. 3; pl. XII, fig. 1; pl. XIII; pl. XIV; pl. II, 1).

Сл. 2 Троугаона вотивна плоча Јупитера Долихена из Брзе Паланке, цртеж (према: Поп-Лазић 1980: 238)

Fig. 2 Triangular votive plaque of Jupiter Dolichenus from Brza Palanka, drawing (after: Поп Лазић 1980: 238)

Сл. 3 Бронзани држач троугаоне вотивне плоче Јупитера Долихена из Брзе Паланке (фото-документација Музеја Крајине, Неготин, фото: Н. Борић и С. Костић)

Fig. 3 Bronze bracket for triangular votive plaque of Jupiter Dolichenus from Brza Palanka (photo documentation of the Museum of Krajina in Negotin, photo: N. Borić and S. Kostić)

На ногама има кнемиде и плитке чизме, у којима стоји на леђима бика, чија фигура није очувана. Иза левог рамена Јупитера Долихена је велики сигнум, дуго декорисано копље, са шест дискова и отвореном шаком на врху, окренутом према гледаоцу.⁹ У висини колена божанства, са његове леве и десне стране, су две фигуре зрелих брадатих мушкараца, пратиоца бога Јупитера Долихена, познатих као Кастори (*Castores Dolicheni*). Сваки од Кастора је приказан у профилу, у стојећем положају, у биги у коју су упрегнута два вола, окренута један другом леђима. Оба аколита Јупитера Долихена су приказана на исти начин, као зрели брадати мушкарци коврцаве косе и мишићавих нагих торза, у кратким туникама, са палудаментумом око рамена и различитим атрибутима у рукама – Кастор с леве стране од централне фигуре бога, у подигнутој левој руци има класје, док Кастор с десне стране, у подигнутој десној руци држи овални предмет (диск?), а у левој класје. Точкови бига имају облик розете, као и дискови сигнума (фалере). Између ногу централне фигуре Јупитера Долихена је жртвеник, док се у доњој зони, испод Кастора десно од бога, види глава, нажалост, оштећене зреле брадате фигуре бога Јупитера Долихена, са фригијском капом, који у подигнутој десној руци држи двосеклу секиру – лабрис, а сноп муња у левој. С обзиром на то да је цео доњи део плоче оштећен, али да се у десном доњем углу налазила мања фигура божанства, може се претпоставити да је у централном делу доње зоне била приказана цела фигура бика, на чијим леђима стоји Јупитер Долихен, док се у левом доњем углу, аналогно десном, налазила идентична представа божанства са фригијском капом на глави и двосеклом секиром и снопом муња у рукама.

Троугаоне вотивне плоче са иконографијом Јупитера Долихена, заједно са култним предметима у облику вотивне руке божанства и мањим сребрним плочама с представом бога Јупитера, односно са вегетабилним орнаментима, су сакрални предмети карактеристични за култ сиријског бога. Вотивне плоче у облику троугла су углавном прављене од бронзе, често су позлаћене, посребрене или им је аверс превучен слојем калаја, док су иконографске представе извођене различитим техникама, као што су урезивање, искуцавање, цизелирање, пунктирање итд. Ова врста култних предмета је привлачила пажњу стручњака још од средине XIX века. И. Сеидл је први аутор који је, анализирајући више примерака, закључио да су троугаоне вотивне плоче груписане по три заједно, заправо, чиниле пирамидалну форму (повод је био откриће три груписане плоче на локалитету Комлод, откривене са фигуром богиње Викторије, која је вероватно стајала на њиховом врху).¹⁰ Међутим, хи-

9 Посебну врсту култних предмета Јупитера Долихена, осим троугаоних вотивних и сребрних плоча, чиниле су вотивне шаке божанства, које су обликоване од бронзе и приказивале су десну руку са раширеним дланом и подигнутим прстима, попут шаке на сигнуму иза рамена Јупитера Долихена на троугаоној вотивној плочи из Брзе Паланке. Атрибути на вотивним рукама Јупитера Долихена су углавном били фигура бога, бик и глобус. Сви до сада констатовани примерци вотивних руку божанства су пробушени на зглобу да би могли бити аплицирани на сигнуме и тако ношени као култне инсигније (Turcan 1996: 164). Док П. Мерла верује да су вотивне руке Јупитера Долихена симболисале његову моћ, заштиту, као и опрост који даје својим верницима, Р. Туркан сматра да је гест поздрава вотивних руку бога означавао преимућство и његову моћ да учини друге заштићеним и безбедним (Merlat 1960: 182; Turcan 1996: 164).

10 И. Сеидл (I. Seidl) је, по аналогији троугаоног облика вотивних плоча на представама на новцу Антиоха VIII из града Тарса, на којима је приказана пирамида с фигуром орла на врху, на којој је, на површини

потеза И. Сеидла је била неодржива због саме чињенице да на другим локалитетима троугаоне вотивне плоче Јупитера Долихена нису налажене у групи од три, а сазнање да су неке од њих садржале представу и на аверсу и на реверсу, као и да су поједини примерци откривени заједно с држачем са жлебом за уметање плоче, навело је поједине ауторе на другачије претпоставке о функцији и симболизму ових предмета. Тако је Х. Жакоби (H. Jacobi), по открићу држача за учвршћивање поред троугаоне вотивне плоче на локалитету Цугмантел (*Zugmantel*), претпоставио да су вотивне плоче са иконографијом из култа Јупитера Долихена морале бити причвршћиване на дрвену основу држача, који је на дну имао отвор за уметање носача (мотке, копља), аналогно рељефним представама познатим као *typi* у другим религијама, као што су метроачка или митраистичка.¹¹ У савременој литератури, већина аутора дели слично мишљење и сматра да су троугаоне вотивне плоче са иконографијом из теологије Јупитера Долихена биле причвршћиване на држаче ношене на дугачким копљима, попут војних сигнума (*signum*), приликом церемонијалних свечаности у част божанства и да су свакако имале култну намену, односно да су представљале вотивне дарове божанству (Turcan 1996: 163; De Bellis 1997: 455–468; Collar 2013: 97; Sanzi 2013).¹² Могуће је да су троугаоне вотивне плоче Јупитера Долихена, међу следбеницима култа бога интерпретиране и као Долихенов знак (*signum Dolicheni*), на шта би указивао натпис из Дура Еуропоса, датован у 239. годину, у коме се помиње *signum* Јупитера Долихена.¹³ Оно што је свакако несумњиво јесте да су поштоваоци Јупитера Долихена, нарочито војници, у троугаоној форми вотивних плоча сагледавали симболизам небеске муње, једног од атрибута божанства, која је оличавала његову целестијалну моћ и снагу, као и војничког копља (сигнума), са којим је Јупитер Долихен приказиван, а које је уједно било и оружје војника. Сагледавајући иконографију до сада познатих троугаоних вотивних плоча Јупитера Долихена, може се констатовати да је на прилично малом простору плоче приказан

страница, представљена фигура бога Баала, који стоји на леђима неке животиње, претпоставио да троугаоне вотивне плоче бога Јупитера Долихена, груписане по три, симболишу пирамидалну форму планина, постојбине Баала Долихе. С поменутом претпоставком И. Сеидла су се сложили и аутори А. Х. Кан (A. H. Kan), Ф. Хетнер (F. Hettner), Ж. Тутан (J. Toutain) и Џ. Фергусон (J. Ferguson) (Merlat 1960: 170; De Bellis 1997: 456–457; Turcan 1996: 163).

- 11 Под термином *typus* се у римској уметности подразумевала рељефна представа у камену, керамици или металу. Рељефне представе из теологије култа, познате као *typi*, потврђене су епиграфским натписима у метроачком култу Магне Матер (CIL XIV, 36) и у култу бога Митре (CIL XIII, 5261), а употреба копља за држач рељефних представа у култу Магне Матер натписом у CIL V, 7468.
- 12 Овде треба поменути и мишљење М. Бломера (M. Blömer), да би троугаона форма могла представљати култну стандарту богиње Атаргатис, познату у историјским изворима као семејон (*semeion*), што би, по његовом мишљењу, још чвршће повезивало култ бога Јупитера Долихена са старијим култовима сиријских божанстава Хадад и Атаргатис (Collar 2013: 97, note 29). У савременој литератури, мишљења аутора су подељена само око питања да ли су троугаоне вотивне плоче могле бити и вотивни дарови божанству од стране поштовалаца култа или су само имале култну намену у контексту проношења међу верницима приликом свечаности у част бога, којима би, на тај начин, била представљана иконографија теологије култа, слично као у митраизму, где су се унутар митреума налазиле веће вотивне плоче са хронолошки приказаним сценама, од рођења до коначне победе бога Митре над биком и чина његовог убиства – тауруктоније, а које су имале за циљ да инициране поштоваоце подробније упознају са иконографским наративом митологије култа.
- 13 Текст натписа пронађеног на папирусу из 27/28. маја 239. године, у коме се помиње XX кохорта Палмираца, гласи: *Ael(ius) A[vl]tus |(centurio) le|g(ionis) praep(ositus) / hibern[is coh(ortis) XX] P[alm] (yrenorum) 3|nicit signum / Iovis Dolicheni S(ancti) misit* (Hörig and Schwertheim 1987: 43, no. 39).

велики број фигура, мотива и симбола из теологије култа, чија је функција била да на што детаљнији начин упознају вернике са митологијом божанства. У том контексту се могу разликовати троугаоне вотивне плоче са једноставном иконографијом и малим бројем фигура, као што је случај са примерцима из долихенума откривеног на брду Дулук Баба Тепеси у области Долихе (Hörig and Schwertheim 1987: no. 6–13),¹⁴ и плоче на којима је присутна подела на две или више зона са различитим сценама, као што су примерци са локалитета Трајсмауер (*Trigisatum*) и Хедерхајм (*Hedderheim, Nida*), са три зоне, или вотивне плоче са сценама у пет зона, из Комлода и Мауер ан дер Урла. Троугаоне вотивне плоче Јупитера Долихена су углавном правилне форме, негде са мањим троуглом на врху, за који се претпоставља да симболише муњу, атрибут бога Јупитера Долихена (Gudea 2004: 221), или са фигуром богиње Викторије на врху (као што је случај са вотивном плочом пронађеном у остави на локалитету Мауер ан дер Урл). Ова врста култних предмета углавном садржи иконографске представе на једној страни, односно на аверсу, мада су познати и примерци на којима су и аверс и реверс украшени сценама из теологије Јупитера Долихена, као што је случај на примерцима са локалитета Турда и Мауер ан дер Урл (Hörig and Schwertheim 1987: 98–99, no. 142; 189–191). У савременој литератури се разликују мишљења аутора о томе колико је до сада познато вотивних плоча сиријског бога – М. Хериг и Е. Швертхајм наводе 22 налаза ове врсте култних предмета (Hörig and Schwertheim 1987: no. 5, 6, 10, 80, 103, 142, 174?, 186?, 193, 195, 201, 202, 259?, 288, 294, 295, 296, 327, 328, 475, 511, 512),¹⁵ С. де Беллис помиње двадесетак, од којих 13 садрже иконографску представу, док су остали недекорисани (не рачунајући наш примерак из Брзе Паланке). А. Колар (A. Collar) пише о 12 примерака, такође не помињући вотивну плочу из Брзе Паланке, док Н. Гудеа набраја 15 троугаоних вотивних плоча с представама из култа Јупитера Долихена, укључујући и нашу (De Bellis 1997: 455; Collar 2013: 97–98; Gudea 2004: 220).

Анализирајући до сада познате троугаоне вотивне плоче Јупитера Долихена, јасно је да се ни на једном примерку не налази идентична иконографија – разлике постоје како у избору божанстава (негде је Јупитер Долихен сам, негде је са својим аколитима Касторима и/или у друштву своје паредре Јуноне Долихене, а негде и са другим богињама и боговима, као што су Викторија, Минерва, Изиде, Серапис, Херкул, Марс итд.)¹⁶ и мотива (жртвеник, сигнуми

14 На поменуте две бронзане троугаоне вотивне плоче из Долихе приказани су Јупитер Долихен и бисте богиње Луне и бога Сола, односно Јупитер Долихен како се рукује (*dexiosis*) са непознатим богом (вероватно је у питању бог сличних култних димензија као Јупитер Долихен, локални бог времена), стојећи на леђима бика, уз жртвеник на коме гори ватра, са бистама целестијалних божанстава (Hörig and Schwertheim 1987: Т. II, Т. III).

15 М. Хериг и Е. Швертхајм наводе, као до сада познате примерке, две вотивне плоче из Долихе, вотивну плочу непознате провенијенције, која вероватно потиче из области Великог Трнова, сада у Археолошком музеју у Софији, по једну са локалитета Јасен, Турда, Рацари, Адони (*Vetus Salina*), Бригедио, Габромагус, из Аквилеје, Британије и по две са локалитета Лусонијум, Мауер ан дер Урл, Трајсмауер и Хедерхајм.

16 На троугаоним вотивним плочама, богиња Викторија је присутна на примерцима са локалитета из области Великог Трнова, сада у Археолошком музеју у Софији (Najdenova 1993: 315–322), Комлода, Мауер ан дер Урла и Хедерхајма (Hörig and Schwertheim 1987: no. 201, 294, 512). Богиња Викторија је углавном приказана како крунише Јупитера Долихена лаворовим венцем и, иако се тај чин најчешће

различите форме, наискос) тако и у начину приказивања сцена у односу на регистре унутар којих су исте представљене. С. де Беллис сматра да се на свим троугаоним вотивним плочама запажа заједничко поштовање општег иконографског канона у погледу приказивања три основне сфере: сфере земаљског живота у доњем регистру, сфере божанстава у централној зони и сфере космоса у највишем делу, при врху троугла, при чему се у доњој зони налазе Кастори, пратиоци Јупитера Долихена, у средишњој је Јупитер Долихен (негде са Јуноном Долихеном и/или другим божанствима), док су у највишој зони бисте Сола и Луне, као и орао, небески симбол (De Bellis 1997: 464). У контексту нашег примерка из Брзе Паланке, може се констатовати да је уочени иконографски канон испоштован: у највишој зони, тзв. сфери космоса, приказани су орао са круном у кљуноу и бисте целестијалних божанстава, Сола и Луне. Већ је П. Мерла правилно протумачио симболику тријаде орла, Сола и Луне, као целестијалног и космичког аспекта (Merlat 1960: 115–118). Међутим, треба поменути и тумачење Г. Буненса, који подсећа на целестијалну и космичку симболику мотива диска, полумесеца и крила у периоду гвозденог доба Сирије, и претпоставку да су у римском периоду, ради приближавања схватањима Римљана, поменути симболи иконографски приказивани у култовима сиријске провенијенције, у виду биста Сола и Луне и фигуре орла (Bunnens 2004: 62). Два бича поред бисте бога Сола вероватно симболишу кочије у којима се божанства возе преко неба (Hörig and Schwertheim 1987: 134). Прва, односно горња зона је на троугаоној вотивној плочи из Брзе Паланке, низом астрагала, као и на примерку из Комлода, одвојена од друге, централне зоне, у којој је приказана велика фигура бога Јупитера Долихена. Поред божанства су, са леве и десне стране, његови пратиоци Кастори, који на нашем примерку, за разлику од других познатих плоча, имају у потпуности римски изглед, наглашен фризуrom и мишићавим нагим торзом. Међутим, јасан оријентални утицај одају детаљи у виду централне фигуре бога, који стоји на леђима бика, атрибута двосекле секире, бикова упрегнутих у биге и идентичних фигура Кастора, што је познато с представа локалних богова из тог времена, Балала Долихе и других из Сирије и Мале Азије, које датирају још из гвозденог доба Сирије (Erdil-Kocaman and Ögut 2011: 511–520; Bunnens 2004: 57–81). Кастори су браћа близанци, Кастор и Полукс, познати и као Тиндариди, који се на епиграфским натписима у вези с култом Јупитера Долихена називају чуварима, *Castores* или *Castores Conservatores* (Hörig and Schwertheim 1987: no. 378, 383).¹⁷ Аколити Јупитера Долихена, као и сам бог, имају своје хетитско-

---

тумачи као симбол војне победе, М. П. Спајдел сматра да означава и морални тријумф дедиканта или, једноставно, тријумф и победу дедиканта у генералном смислу те речи (Speidel 1978: 39–43). У контексту приказивања Јупитера Долихена са осталим *dii militaris*, као што су Викторија, Минерва, Херкул и Марс, сматра се да је у питању наглашавање победничке димензије бога међу војницима, као и његове свеопште снаге и моћи као бога рата, али и заштитника војника и војске (Speidel 1978: 10). Наведено потврђују и војнички појасеви са написаном молитвом *Iuppiter Optime Maxime, conservanumerum omnium militantium*, док су оклопи војника били украшени представама Марса, Минерве и Диоскура, тиме стављајући носиоца оклопа под заштиту приказаних божанстава, уз чију помоћ су војници очекивали војну победу и тријумф (Henig 1984: 90).

17 Епиграфски натписи потврђују да су се често и сами поштоваоци култа Јупитера Долихена називали Кастор и Полукс, у част браће близанаца, пратиоца бога (Speidel 1978: 22; Turcan 1996: 168).

хуритске претече у пару близанаца из XIV века пре н. е., које су у римском периоду сиријски верници идентификовали са Диоскурима, односно Касторима (Merlat 1960: 95–98). П. Мерла, као и савремени аутори, сматра да су Кастори пореклом из сиријских планина, те су, попут Јупитера Долихена, такође планинска божанства, па с једне стране, наглашавају његову улогу као божанства планина и неба, али, с друге стране, симболизују аспект стабилности и уравнотежености божанства, које тиме, поред космичке и целестијалне вредности, добија и земаљску димензију.¹⁸ Између ногу Јупитера Долихена је приказан жртвеник, још један од мотива уобичајених на троугаоним вотивним плочама. Ватра упаљена на жртвенику симболише вечност, а мотив жртвеника се често појављује на троугаоним вотивним плочама (на примерцима из околине Великог Трнова, Јасена, Рацара, Комлода и Мауер ан дер Урла), на којима је углавном приказан између Јупитера Долихена и Јуноне Долихене или испод фигуре сиријског бога.

На троугаоној вотивној плочи из Брзе Паланке, иза левог рамена Јупитера Долихена је предимензиониран сигнум, копље декорисано са шест дискова, односно фалера (*phalerae*), на чијем врху је приказана рука отвореног длана, са подигнутим прстима. Овде нећемо улазити у елаборацију мишљења различитих аутора у оквиру полемике да ли сигнуми на представама Јупитера Долихена имају искључиво војну или пак култну симболику, али ћемо се осврнути на један занимљив детаљ, у виду констатације да су се сигнуми на троугаоним вотивним плочама божанства искључиво налазили на примерцима пронађеним у војним центрима на дунавском лимесу, на локалитетима Јасен у Горњој Мезији, Комлод у Доњој Панонији и Мауер ан дер Урлу у Норикуму (са овог локалитета потичу две вотивне плоче с представом војног сигнума). Вотивна плоча из Брзе Паланке је пети познати налаз ове врсте културних предмета Јупитера Долихена с представом сигнума, који је откривен на простору римске тврђаве на дунавском лимесу. Као што смо већ поменули, на врху сигнума са плоче из Брзе Паланке налази се отворена шака, која има идентичан изглед као на примерку из Мауер ан дер Урла, за разлику од сигнума на вотивним плочама из Јасена и Комлода, на чијем су врху фигуре орлова (Speidel 1978: 57). Сигнуми са поменутих вотивних плоча су врло слични познатим војним сигнумима. Међутим, култни сигнуми чији је изглед аналоган војним, познати су из религиозних центара у Сирији и Малој Азији – на вотивном рељефу Хадада и Атаргатис из Дура Еурописа, између два божанства је свечано украшено копље са три диска и златном голубицом на врху, које историчар Лукијан назива семеион (*σμηῖον, semeion*) и које на Блиском истоку има дугу традицију (Dirven 2005: 119–136).¹⁹ У својој анализи аналогија из-

18 Мишљење о Касторима као стабилизаторима и симболима две небеске хемисфере, између осталог је претпостављено и услед представа Кастора као стубова „држача“ небеског свода, Сунца и Месеца, као, на пример, на троугаоној вотивној плочи из Хедернхајма, на којој један од близанаца придржава бисту бога Сола, а други бисту богиње Луне (Hörig and Schwertheim 1987: 320, no. 512, T. CVIII). Сличан приказ Кастора је присутан и на троугаоној вотивној плочи из Јасена, сада у музеју у Видину, где су аколити Јупитера Долихена представљени са доњим удовима у облику готово квадратне базе, на коју се настављају њихова торза (Picard 1934: 73–81, fig. 1).

19 Семеион је, по Лукијановом опису, златна представа симбола различитих божанстава, односно култна слика која је имала статус божанства и којој су приношени вотивни дарови. Л. Дирвен разликује

међу римских војних и сиријских култних сигнума, Л. Дирвен наводи да су и семитски и римски имали култну функцију, која је била врло блиска централној политичкој власти, и закључује да је, по римском освајању Сирије, дошло до асимилације ове две врсте сигнума, у контексту сиријског прилагођавања римским војним обележјима. Сигнуми приказани на споменицима Јупитера Долихена су врло слични тзв. центуријалним, односно манипуларним сигнумима, који су били посебна врста римских војних сигнума, повезиваних са тактичним помоћним јединицама легије. Овај тип је углавном био украшен руком са отвореним дланом, дисковима, хералдичким симболима, фигуром богиње Викторије (Hebblewhite 2003–2004: 77).²⁰ Ипак, ни на једном култном сигнуму из Сирије и Мале Азије није забележено присуство отворене шаке на врху свечано украшеног копља, те имајући у виду да је у питању симбол карактеристичан за култ Јупитера Долихена (познат у виду већ поменутих култних предмета у облику вотивних руку бога), сигнуме представљене на троугаоним вотивним плочама божанства, по нашем мишљењу, треба сматрати култним, с обзиром на то да је садржај приказан на вотивним плочама сиријског бога искључиво теолошки, а не војни. То би додатно могло бити потврђено и чињеницом да се на врху свих троугаоних вотивних плоча Јупитера Долихена на којима су приказани сигнуми, налази или рука са отвореним дланом или фигура орла, дакле два мотива карактеристична за култ сиријског божанства. Треба поменути још један детаљ који би ишао у прилог култној, а не војној намени сигнума – на жртвенику посвећеном Јупитеру и Тера Матер са локалитета Печуј (*Sopianae*), богиња у десној руци држи копље на чијем је врху троугаона плоча. Слична представа је позната са новца Елагабала из Аквинкума (*Aquincum*) у Будимпешти, на коме је приказан цар који, у друштву свештеника, приноси жртву изнад олтара фланкираног са два сигнума, од којих се један завршава у облику троугаоне плоче. По мишљењу П. Мерла, два сигнума су симболи божанстава којима цар приноси жртву (Merlat 1960: 172–173). Уједно, занимљив детаљ на све четири троугаоне вотивне плоче Јупитера Долихена (са локалитета Јасен, Комлод, Мауер ан дер Урл и Брза Паланка), у контексту присуства сигнума, је и њихово приказивање на земљи – једино се на вотивној плочи из Брзе Паланке налази у ваздуху, иза рамена божанства. С обзиром на то да је у средњој зони, која је, по иконографском канону, сфера божанстава, може се претпоставити да је сигнум са отвореном шаком, приказан у ваздуху, можда супститут одређеног бога, или богиње, који на плочи није представљен, у овоме случају могуће Јуноне Долихене.

Као што је већ поменуто, у погледу претпостављене реконструкције иконографије у доњој зони троугаоне вотивне плоче из Брзе Паланке, може се сматрати да су у недостајећем делу биле две идентичне фигуре бога Јупитера Долихена (свакако је у питању приказ Јупитера Долихена јер се на малом сачуваном делу доњег регистра плоче види глава божанства са фригијском ка-

---

три групе сигнума: традиционалне семитске, хиераполитанске и сигнуме на споменицима Јупитера Долихена, и сигнуме парћанске Хатре, који заправо представљају комбинацију римских војних и семитских сигнума (Dirven 2005: 124–127).

20 Горе описан тип сигнума је био врло цењен, а број дискова (фалера) на њему је означавао број војних одликовања датих целим војним јединицама, за храброст и смелост (Dirven 2005: 125).

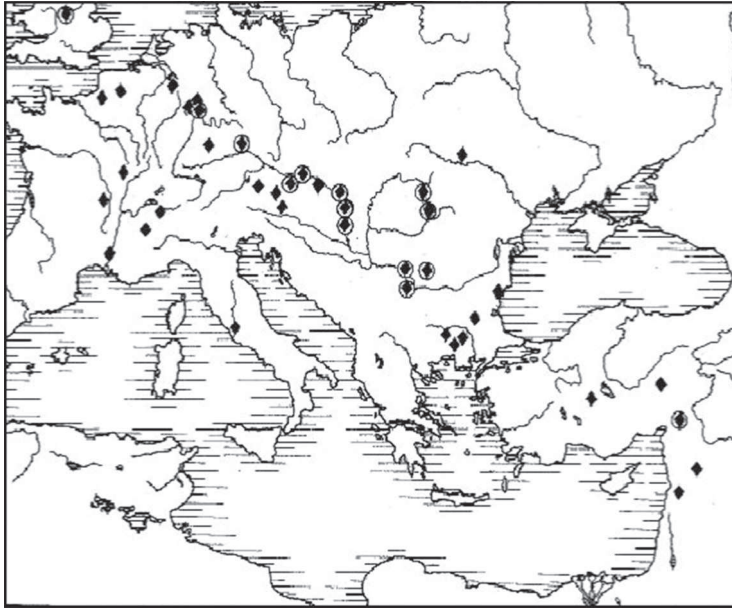
пом и атрибутима – снопом муње и двосеклом секиром), које су са леве и десне стране фланкирале фигуру бика у централном делу доње зоне, на чијим леђима стоји Јупитер Долихен. Као што М. Хериг и Е. Швертхајм наводе, држачи за сигнуме, аналогни бронзаном примерку пронађеном у сакраријуму долихенума у Брзој Паланки (сл. 3), констатовани су на више локалитета широм Римског царства,²¹ негде са троугаоним вотивним плочама, при чему се на неким, као што је случај на локалитету Мауер ан дер Урл, на врху плоче налазила фигура богиње Викторије. У том контексту можда се може претпоставити слична декорација троугаоне вотивне плоче из Брзе Паланке, у виду богињине фигуре која је била постављена на врх плоче (Hörig and Schwertheim 1987: 79, no. 96).

Стилска анализа иконографије вотивне плоче из Брзе Паланке указује на изузетно квалитетан рад и минуциозну израду, што се посебно огледа у детаљима на фигурама Јупитера Долихена и Кастора (фризура, истакнути мишићи тела, одећа, атрибути). Мања пажња је посвећена бистама Сола и Луне, које изгледају готово неспретно у односу на представе бикова упрегнутих у биге или раскошно изведене кнемиде Јупитера Долихена. Стилске одлике, троугаону вотивну плочу из Брзе Паланке чине сличном оној из оставе са локалитета Мауер ан дер Урл (сл. 5), али се ипак највећа сличност проналази на примерку из Комлода (сл. 6) – фигуре Кастора и бикова упрегнутих у биге, сигнум са дисковима, као и детаљи, попут атрибута у рукама Кастора и астрагала који деле зоне са сценама, готово су на идентичан начин представљени на предметима из Брзе Паланке и Комлода (Hörig and Schwertheim 1987: Т. XXXIX, no. 202). Занимљиво је да је дедикант троугаоне вотивне плоче из Комлода извесни Публијус Елијус Луцилијус, из Прве кохорте Алпске коњаничке, који је био центурион, попут Аурелијуса Гајуса из Прве кохорте Крићана, чија је дедикација урезана у бронзани држач троугаоне вотивне плоче Јупитера Долихена из Брзе Паланке. Присуство Прве кохорте Крићана потврђено је у римској фортификацији у Брзој Паланки, у два наврата: први пут пре Трајанових дачких ратова, а други пут у периоду владавине цара Хадријана, све до половине III века, у коме се може претпоставити и да настаје храм посвећен Јупитеру Долихену.²² Већина до сада познатих троугаоних вотивних плоча Јупитера Долихена се датује у прву половину III века (сл. 4), но, на основу контекста других налаза култне намене из сакраријума храма Јупитера Долихена у Брзој Паланки, предлажемо прецизније хронолошко одређење плоче бога у период од почетка III века до 235. године, када је датован и држач за троугаону вотивну плочу из сакраријума у Брзој Паланки (Gavrilović Vitas 2018).

Троугаона вотивна плоча Јупитера Долихена из Брзе Паланке је један од изузетних примера ове врсте култних предмета божанства у целом Римском

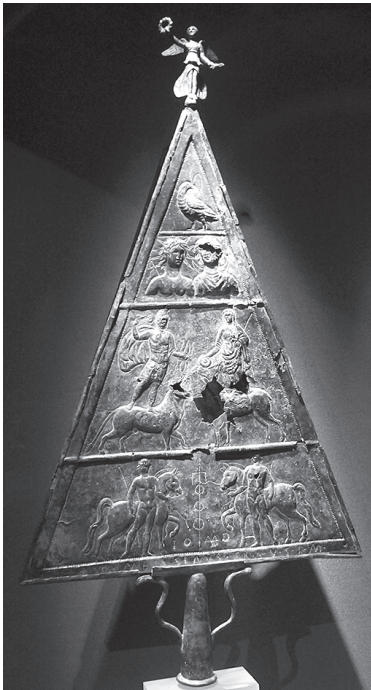
21 Локалитети на којима су, аналогно сакраријуму у Брзој Паланки, пронађени држачи за троугаоне вотивне плоче Јупитера Долихена су: Бригезио, Мауер ан дер Урл (*Mauer an der Url – Locus Felicis* (?), Цугмантел (*Zugmanetl*) (Hörig and Schwertheim 1987: no. 254, 294).

22 Прва кохорта Крићана је била помоћна војна јединица, која се састојала вероватно од 500 војника, коњаника и пешадијанаца, чије је присуство потврђено и приликом градње *Pontes Traiani*, фортификације на локалитету Рам (*Lederata*) и фортификације на локалитету Костол (*Pontes*) (Mirčević 2015: 30, 42–43, 71, 97). Кохорта је посведочена и на локалитету *Timacum Maius* (Petrović i Filipović 2015: 35–36). За детаљније о кретању Прве кохорте Крићана, Gavrilović Vitas 2018.

Сл. 4 Карта са до сада познатим налазима троугаоних вотивних плоча Јупитера Долихена у Римском царству – заокружене тачке представљају локалитете на којима су пронађене троугаоне вотивне плоче (према: Gudea 2004: fig. 1)

Fig. 4 Map with to date known finds of triangular votive plaques of Jupiter Dolichenus in the Roman Empire – encircled spots are the sites where triangular votive plaques were found (after: Gudea 2004: Fig. 1)

Сл. 5 Троугаона вотивна плоча Јупитера Долихена из Мауер ан дер Урла (https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/a/a3/КНМ_-_Iupiter_Dolichenus_Mauer_Dreiecksvotiv_1.jpg)

Fig. 5 Triangular votive plaque of Jupiter Dolichenus from Mauer an der Url (https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/a/a3/КНМ_-_Iupiter_Dolichenus_Mauer_Dreiecksvotiv_1.jpg)

Сл. 6 Троугаона вотивна плоча Јупитера Долихена из Комлода (http://files.archaeolingua.hu/2016NY/Tam%e1s_E16NY.pdf, fig. 2)

Fig. 6 Triangular votive plaque of Jupiter Dolichenus from Komlo (http://files.archaeolingua.hu/2016NY/Tam%e1s_E16NY.pdf, Fig. 2)

царству и, по својим стилским карактеристикама, може се сврстати међу најлепше, са богатом и квалитетно изведеном иконографијом, аналогно вотивним плочама из Мауер ан дер Урла и Комлода. Поједини иконографски детаљи указују на приметан оријентални утицај у приказивању фигура и мотива, те је вероватно израђена у неком од већих војних центара, као што су баш два поменута локалитета, где су култ Јупитера Долихена практиковали сиријски свештеници, који су одлично познавали теологију и ритуалне радње у култу божанства. С обзиром на то да је вотивна плоча највероватније чинила целину са држачем откривеним у сакраријуму храма Јупитера Долихена у Египти, може се претпоставити да је коришћена приликом церемонијалних ритуалних радњи и процесија у част божанства, од стране свештеника који су је носили ходајући на челу поворке верника и поштовалаца Јупитера Долихена. Слично вотивним рукама божанства, троугаоне вотивне плоче су биле не само медијум кроз који је представљан универзални ред Јупитера Долихена, као *conservator totius poli*, већ и симбол моћи и снаге бога, којима се тај ред постизао и чувао у целом Римском царству.

СКРАЋЕНИЦЕ / ABBREVIATIONS

CIL – *Corpus inscriptionum Latinarum*, Th. Mommsen, ed., Berolini 1873: apud G. Reimerum.

ЛИТЕРАТУРА / REFERENCES

Bánki, Zs. 1981

Heiligtum der Iuppiter Dolichenus in Vetus Salina, *Alba Rebia* 19: 95–133.

Bošković-Robert, A. 2006

Le culte de Jupiter en Mésie supérieure, Paris, Lille: Atelier national de Reproduction des Thèses.

Bunnens, G. 2004

The Storm God in Northern Syria and Southern Anatolia from Hadad of Aleppo to Jupiter Dolichenus, in: *Offizielle Religion lokale Kulte und individuelle Religiosität*, M. Hutter and S. Hutter-Braunsar, eds., Münster: Ugarit-Verlag, 57–83.

Вучковић-Тодоровић, Д. 1966

Светилиште Јупитера Долихена у Брзој Паланци, *Сџаринар* (н.с.) 15–16 (1964–1965): 173–182.

Gavrilović, N. 2010

Kultovi maloazijskih i sirijskih božanstava u rimskim provincijama na centralnom Balkanu (The Cults of Asia Minor and Syrian deities in Roman provinces on Central Balkans), Doktorska teza, Filozofski fakultet, Univerzitet u Beogradu.

Gavrilović Vitas, N. 2015

Asia Minor and Syrian Cults and their Main Traits in the Territory of the Central Balkans, in: *Romanising Oriental Gods? New Finds and Novel Perspectives*, A. Nikoloska, S. Muskens, eds., Skopje: Macedonian Academy of Sciences and Arts, University of Leiden, 333–356.

Gavrilović Vitas, N. 2018

Dolicheneum and Dolichenus' cult objects from the locality Brza Palanka – Egeta. Contribution to the study of the cult of Iuppiter Dolichenus, *Festschrift Ante Rendić-Miočević*, Zagreb: Arheološki muzej u Zagrebu.

Gavrilović Vitas, N. 2019

Palmyrene Funerary Sculpture from Singidunum, *Festschrift Mirjana Sanader*, Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.

Gudea, N. 2004

În legatura cu o tipologie a placilor votive triunghiulare cu decor in relief din cultul lui IOMD, *Apulum* 41: 219–246.

De Bellis, S. 1997

Sur la typologie des triangles votifs du culte de Jupiter Dolichénien, in: *Orientalia Sacra Urbis Romae: Dolichena et Heliopolitana: Recueil d'études archéologiques et historico-religieuses sur les cultes cosmopolites d'origine commagénienne et syrienne*, G. M. Bellelli and U. Bianchi, eds., Rome. L'Erma di Bretschneider, 455–468.

Dirven, L. 2005

Semeion, smy⁷, signum. A note on the romanization of the Semitic cultic standard, *Parthica* 7: 120–136.

Erdil-Kocaman, S. and Ogut, B. 2011

From Teshub to Jupiter Dolichenus – The Iconographical Development of the Storm God in Southeastern Turkey and Northern Syria, in: *Intercultural Contacts in the Ancient Mediterranean. Proceedings of the International Conference at the Netherlands-Flemish Institute in Cairo, 25th to 29th October 2008*, K. Duistermaat and I. Regulski, eds., Leuven-Paris-Walpole, MA: Peeters Publishers, 511–520.

Зотовић, Љ. 1966

Les cultes orientaux sur le territoire de la Moesie Supérieure, Leiden: Brill.

Merlat, P. 1951

Répertoire des inscriptions et monuments figures du culte de Jupiter Dolichenus, Rennes: Les Nourritures Terrestres.

Merlat, P. 1960

Jupiter Dolichenus, Paris: Presses Universitaires de France.

Mirković, M. 2015

Rimljani na Đerdapu. Istorija i natpisi, Zaječar: Narodni muzej; Negotin: Muzej Krajine.

Najdenova, V. 1993

Une plaque triangulaire de bronze Dolichénienne de Mésie Inférieure, in: *Bronces Y Religion Romana: Actas Del XI Congreso nternacional de Bronces*, v. 19, Madrid: Editorial CSIC – CSIC Press, 315–323.

Petrović, V. P. and Filipović, V. 2015

The First Cohort of Cretans, a Roman Military Unit at Timacum Maius, *Balkanica* 46: 33–39.

Picard, Ch. 1934

Les „Castores“ conservatores, assesseurs du Jupiter Dolichenus, *Revue de l'histoire des religions* 109: 73–82.

Pop-Lazić, P. 1977

A Votive Plate of Jupiter Dolichenus Brza Palanka - Egeta, *Archaeologia Jugoslavica* 18: 41–44.

Поп-Лазич, П. 1980

Вотивна плоча Јупитера Долихена – Брза Паланка – Егета, *Зборник Историјског музеја Србије* 20: 235–240.

Sanzi, E. 2013

Iuppiter Optimus Maximus Dolichenus. Un „culto orientale“ fra tradizione e innovazione: riflessioni storico-religiose, Roma: Lithos Editrice.

Speidel, M. 1978

The Religion of Iuppiter Dolichenus in the Roman Army, Leiden: Brill.

Schwarzer, H. 2012

Die Heiligtümer des Iuppiter Dolichenus, in: *Iuppiter Dolichenus. Vom Lokalkult zur Reichsreligion*, M. Blömer and E. Winter, eds., *Orientalische Religionen in der Antike* 8, Tübingen: Mohr Siebeck, 143–210.

Turcan, R. 1996

The Cults of the Roman Empire, Oxford: Wiley-Blackwell.

Hebblewhite, M. 2003–2004

The *signa militaria* and the imperial imagines as symbols of power: AD 235–395, *Journal of Roman Military Equipment* 14–15: 77–88.

Henig, M. 1984

Religion in Roman Britain, New York: St. Martin's Press.

Hörig, M. and Schwertheim, H. 1987

Corpus Cultus Iovis Dolicheni, Leiden et c.: Brill.

Collar, A. 2013

Religious Networks in the Roman Empire. The Spread of New Ideas, Cambridge: University Press.

ИНТЕРНЕТ ИЗВОРИ / INTERNET SOURCES

(https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/a/a3/KHM_-_Iupiter_Dolichenus_Mauer_Dreiecksvotiv_1.jpg, приступљено 10.02.2019)

(http://files.archaeolingua.hu/2016NY/Tam%e1s_E16NY.pdf, fig. 2, приступљено 10.02.2019)

VOTIVE PLAQUE OF JUPITER DOLICHENUS FROM EGETA*

SUMMARY

Bronze gold-plated triangular votive plaque with representation from the theology of Jupiter Dolichenus was offered for acquisition in 1971 to the Historical Museum in Belgrade by the collector of antiquities from eastern Serbia. Triangular votive plaque is made of bronze with gold-plated surface but unfortunately bottom section of the plaque is missing, so it is impossible to reconstruct the iconography in the bottom zone of the plaque. Votive plaque is divided by the series of astragali in four fields – in the first, top field, is depicted a figure of eagle with crown in the beak, in the second, lower field, are depicted busts of Sol and Luna with whip and sword, in the central zone is depicted the figure of Jupiter Dolichenus holding double-edged axe in one hand and bundle of thunderbolts in the other and the Castors in bigae pulled by bulls are depicted on his left and right side. Signum with six discs (phalerae) is represented behind the left shoulder of the deity, while the altar is depicted between the legs of Jupiter Dolichenus. In the bottom, damaged zone of the votive plaque it is possible to recognize the figure looking identical to Jupiter Dolichenus with bundle of thunderbolts and double-edged axe in his hands. According to so far established typology of triangular votive plaques of Jupiter Dolichenus the votive plaque from Brza Palanka is classified into the type of rather large-sized plaques with more complex iconography. Within the context of cult finds from the sacrarium of the temple of Jupiter Dolichenus in Brza Palanka it could be assumed that it was an integral part of the discovered bracket for triangular votive plaques that was found inside the sacred structure in the course of archaeological excavations conducted in 1962. On the sacred structure was encountered the dedication of Aurelius Gaius, centurion of the cohort I of the Cretans that had been stationed in Brza Palanka on two occasions: before the Trajan's Dacian wars and from the period of Hadrian's rule to the middle of the 3rd century. Stylistic characteristics of the iconographic representation on the votive plaque reveal exceptionally high-quality work analogous by manufacture and iconography to the specimens from the hoard in Mauer an der Url and the site Komlo and although the workshop where the votive plaque from Brza Palanka was made is unknown it could be assumed that the plaque dates from the period between the beginning of the 3rd century and the year 235.

---

* Article is the result of the project 'Romanization, urbanization and transformation of the urban centers of civilian and military character in the Roman provinces in the territory of Serbia' (No. 177007) financially supported by the Ministry of Education, Science and Technological Development of the Republic of Serbia